

**GLOBALLASHUV SHAROITIDA EKOLOGIK
MUAMMOLARNING IJTIMOIIY OQIBATLARI**

Mahmudov G'ayrat Xikmatilloevich

Shahrisabz davlat pedagogika institute

Ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi

E-mail: gayratxikmatillayevich@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-7190-6319>

Annotatsiya Mazkur maqolada globallashuv jarayonining ekologik tizimlarga ko'rsatgan ta'siri, ekologik inqirozlarning ijtimoiy hayotga, aholi salomatligiga hamda madaniy qadriyatlarga ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, barqaror rivojlanish konsepsiyasi asosida ekologik madaniyatni shakllantirish yo'nalishlari yoritiladi.

Kalit so'zlar: globallashuv, ekologik inqiroz, ijtimoiy oqibat, barqaror rivojlanish, ekologik madaniyat, antropogen omillar.

XXI asr insoniyat tarixida globallashuv jarayoni misli ko'rilmagan sur'atlar bilan kechmoqda. Texnologik taraqqiyot, axborot-kommunikatsiya inqilobi, sanoat ishlab chiqarishining keskin kengayishi, urbanizatsiya va transport tizimlarining rivojlanishi insoniyat hayot tarzini tubdan o'zgartirmoqda. Shu bilan birga, ushbu o'zgarishlar tabiat bilan inson o'rtasidagi muvozanatni izdan chiqarib, ekologik xavf omillarini kuchaytirmoqda.

Globallashuvning ekologik oqibatlari endilikda nafaqat tabiiy resurslarning kamayishida yoki atmosfera ifloslanishida, balki ijtimoiy tuzilmalarning barqarorligiga, inson salomatligiga, ma'naviy qadriyatlarga va ijtimoiy ongga ham chuqur ta'sir ko'rsatmoqda. BMT ma'lumotlariga ko'ra, so'nggi o'n yilliklarda insoniyat tomonidan energiya va xom ashyo iste'moli ikki baravar ortgan bo'lsa-da, tabiiy ekotizimlarning tiklanish sur'atlari bu jarayon ortidan yetolmayapti.

Natijada, iqlim o'zgarishi, cho'llanish, suv tanqisligi, havoning ifloslanishi, biologik xilma-xillikning qisqarishi kabi global ekologik muammolar insoniyatning ijtimoiy hayotini, iqtisodiy barqarorligini va madaniy qadriyatlar tizimini bevosita xavf ostiga qo'ymoqda. Shu bois, bugungi kunda ekologik xavfsizlikni ta'minlash, ekologik madaniyatni rivojlantirish va barqaror rivojlanish tamoyillarini hayotga tatbiq etish nafaqat ekologlarning, balki butun jamiyatning ustuvor vazifasiga aylangan

Globallashuv — bu iqtisodiy, siyosiy, madaniy va ekologik jarayonlarning o'zaro chambarchas bog'lanib, butun insoniyat uchun yagona tizimga aylanib borishidir. U, bir tomondan, axborot oqimlari, ilm-fan va texnologiyaning jadal rivojlanishiga turtki bo'layotgan bo'lsa, boshqa tomondan, tabiat resurslaridan haddan tashqari foydalanish, chiqindilar miqdorining ortishi va ekologik nomutanosiblikning kuchayishiga olib kelmoqda. Globallashuvning iqtisodiy tarkibi — bu kapital, tovar va mehnatning erkin harakati, transmilliy korporatsiyalarning kengayishi, xalqaro savdoning jadal o'sishi kabi jarayonlarda namoyon bo'ladi. Ammo bu jarayonlar ekologik jihatdan befarq tarzda olib borilayotganida tabiat resurslarining ekspluatatsiyasi keskin ortadi. Masalan, yirik sanoat davlatlari o'z ishlab chiqarish chiqindilarining muayyan qismini rivojlanayotgan mamlakatlarga eksport qilmoqda, bu esa “ekologik imperializm” deb ataluvchi holatni yuzaga keltiradi.

BMTning 2023-yilgi “Global Environmental Outlook” hisobotida qayd etilishicha: “So'nggi 50 yil davomida insoniyat Yer biosferasining taxminan 75

foizini o'zgartirdi. Bunda tabiiy ekotizimlarning 60 foizi antropogen faoliyat natijasida degradatsiyaga uchragan"¹.

Bu raqamlar globallashuvning ekologik tus olgan inqirozini yaqqol ifodalaydi. Iqtisodiy rivojlanish va ekologik barqarorlik o'rtasidagi nomutanosiblik insoniyatni yangi bosqich — ekologik javobgarlik davri sari undamoqda.

Shuningdek, globallashuv sharoitida "iste'molchilik jamiyati" fenomeni shakllanmoqda. Reklama va marketing siyosati orqali inson ongida "ko'proq iste'mol qilish — bu taraqqiyot" degan noto'g'ri tasavvur paydo bo'ldi. Shu bois, plastik mahsulotlar, avtomobillar, sintetik tovarlar ishlab chiqarish hajmi ortib bormoqda, ammo ularning qayta ishlanish darajasi juda pastligicha qolmoqda.

Ekolog olim L. Brownning fikricha:

"Insoniyat tabiatni o'ziga bo'ysundirishni o'ylab, aslida o'z hayot asoslarini yemirmoqda"². Globallashuvning ekologik oqibatlarini yumshatish uchun ekologik siyosatni xalqaro darajada uyg'unlashtirish, transmilliy korporatsiyalar faoliyatini ekologik nazorat ostiga olish va "yashil iqtisodiyot" tamoyillarini tatbiq etish zarur. Shundagina iqtisodiy manfaatlar va ekologik xavfsizlik o'rtasida muvozanat saqlanishi mumkin bo'ladi.

Ekologik inqirozlar inson hayoti sifatiga bevosita ta'sir qiladi. Ularning asosiy ijtimoiy oqibatlarini quyidagicha tasniflash mumkin:

1. Sog'liqni saqlash muammolari. Atmosferaning ifloslanishi, ichimlik suvi tanqisligi va oziq-ovqat zanjiridagi toksik moddalarning to'planishi ko'plab

¹ United Nations. Global Environmental Outlook Report – 2023. – New York: United Nations Environment Programme (UNEP), 2023.

² Brown, L. Eco-Economy: Building an Economy for the Earth. – New York: W. W. Norton & Company, 2001.

kasalliklarning — allergiya, saraton, yurak-qon tomir kasalliklari — keng tarqalishiga olib kelmoqda.

2. Ijtimoiy tengsizlik. Ekologik boyliklardan adolatsiz foydalanish kambag'allik va migratsiya jarayonlarini kuchaytiradi. "Ekologik qochqinlar" soni yildan-yilga ortib bormoqda.

3. Madaniy va axloqiy inqiroz. Tabiatni faqat iqtisodiy manfaat manbai sifatida ko'rish natijasida inson ma'naviy qadriyatlaridan uzoqlashmoqda.

4. Ijtimoiy beqarorlik. Resurslar tanqisligi sababli ekologik nizolar, suv va yer resurslari ustidan bahslar yuzaga kelmoqda.

Ekologik muammolarni yumshatish uchun BMT tomonidan ilgari surilgan "Barqaror rivojlanish maqsadlari (SDGs)" konsepsiyasi asosiy yo'nalish bo'lib xizmat qiladi. Bu maqsadlar orasida iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish, toza suv va sanitariya, barqaror shaharlar kabi ustuvor yo'nalishlar mavjud. Ekologik madaniyat — bu insonning tabiatga ongli, mas'uliyatli munosabatidir. Uni shakllantirishda ta'lim, fan, OAV va fuqarolik jamiyati muhim rol o'ynaydi.

O'zbekiston ekologik siyosatida so'nggi yillarda muhim natijalarga erishilmoqda. Orolbo'yi mintaqasida "Yashil zonalar"ni tiklash, "Yangi O'zbekiston — yashil iqtisodiyot sari" strategiyasi, "Ekologik partiya" va "Ekologik kodeks"ning qabul qilinishi ekologik muammolarning ijtimoiy oqibatlarini yumshatishga xizmat qilmoqda. Shuningdek, ta'lim tizimida "Ekologik madaniyat asoslari", "Barqaror rivojlanish falsafasi" kabi fanlarning joriy etilishi ham ekologik ongni mustahkamlamoqda.

Globallashuv sharoitida ekologik muammolar faqat tabiat masalasi emas, balki ijtimoiy, axloqiy va madaniy muammo sifatida ham qaralishi zarur.

Insoniyatning kelajagi ekologik madaniyat, resurslardan oqilona foydalanish va barqaror rivojlanish tamoyillarini amalda qo'llay olishiga bog'liqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Мирзиёев Ш. Янги Ўзбекистоннинг “яшил” тараққиёт йўли”. Тошкент: “O'zbekiston”, 2025. – 336 б.
2. United Nations. Global Environmental Outlook Report – 2023. – New York: United Nations Environment Programme (UNEP), 2023.
3. Brown, L. Eco-Economy: Building an Economy for the Earth. – New York: W. W. Norton & Company, 2001.
4. Арсентьева Л. В. Экологическая культура и социальное развитие. – Москва: Наука, 2020. – 180 с.
5. World Bank. World Development Report 2022: Nature and the Economy. – Washington, D.C., 2022.
6. Бек А. Глобал экологик хавфсизлик масалалари. – Тошкент: Фан, 2021. – 210 б.
7. ЮНЕСКО. Образование для устойчивого развития: Дорожная карта. – Париж: UNESCO, 2021.